

TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

A tudományos-műszaki információs szervek és a tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárak összeírása a Szovjetunióban

A tudományos tájékoztatás jelentősége napjainkban különösen megnövekedett, mivel a szovjet nép a Kommunista Párt vezetésével fokozottabban törekszik a termelés korszerűsítésére, a tudományos és műszaki eredmények gyakorlatba való átültetésére.

„Az ipar, a mezőgazdaság, az építőipar és a többi népgazdasági ágazat tudományos-műszaki haladásának felgyorsulása megkövetelte, hogy a tudományos-műszaki tájékoztatási szervek – amelyeknek feladata a tudósok, a termelésben dolgozó szakemberek és munkások minél teljesebb és operatívabb tájékoztatása a hazai és külföldi tudomány és technika által elért eredményekről – *lényegesen fokozzák működésük hatékonyságát.*

A kilencedik ötéves tervben tovább folyt a tudományos-műszaki tájékoztatás állami rendszerének korszerűsítése. Ennek eredményeként ma már kialakult a tudományos-műszaki információs szervek meglehetősen arányos rendszere. A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő *Állami Tudományos és Műszaki Bizottság* felmérése szerint 1974 január elsején a Szovjetunióban – 89 minisztérium és főhatóság keretében – kb. 12 ezer tudományos-műszaki információs szerv működött.

A dolgozók kommunista nevelésében és a tudományos-műszaki haladásban fontos szerepet játszanak a könyvtárak. Az SzKP KB által „*A könyvtárak szerepe a dolgozók kommunista nevelésében és a tudományos-műszaki haladásban*” címen hozott határozat (1974) hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a könyvtáraknak fejleszteni kell tevékenységüket a tudomány, a technika és a legjobb munkatapasztalatok terjesztésében, a népgazdaságban dolgozó szakemberek operatív tudományos-műszaki tájékoztatásában, figyelembe véve az olvasók képzettségét, szakmai szükségleteit és kor szerinti megoszlását. *A könyvtárak a múltban és a jelenben egyaránt az olvasói igények kielégítésének fontos, széles tömegeket érintő és demokratikus intézményei.* Évente több mint 180 millió olvasót látnak el. A közművelődési és az általános iskolai könyvtárak működéséről évenként készül statisztika. A tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárak adatainak összeírását évenként végzik el az állami statisztikai szervek. Az utolsó számbavétel az 1971. évi március elsejei helyzetet tükrözi, amikor kb. 59 ezer tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárat írtak össze, ezeknek állományában 1558 millió könyvtári egység volt.

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának legújabb döntése értelmében ezután évenként minden tudományos-műszaki információs szervet (köztük vala-

menyi tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárat) össze kell írni az Állami Tudományos és Műszaki Bizottság által jóváhagyott program alapján. Az első ilyen összeírásra 1976. január elsején került sor.

Ez az első olyan számbavétel, amikor a könyvtárak munkájával együttesen tanulmányozzák azokat a kérdéseket, amelyek a tudományos-műszaki tájékoztatás egész rendszerének működésére vonatkoznak.

Az összeírást 1975-ben készítették elő. Elkészültek az összeíró lapok, s az összeírás előkészítésére és végrehajtására vonatkozó utasítások. Az összeírás programjában szereplő mutatórendszert az Állami Tudományos és Műszaki Bizottság mellett működő *Tudományos-Műszaki Tájékoztatási Tudományos Tanács*, valamint a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala mellett működő *Tudományos-Módszertani Tanács* ülésein vitatták meg.

A szövetséges köztársaságok statisztikai hivatalaiban működő kulturális statisztikai osztályok vezetői és a köztársasági számítógép-központok kulturális statisztikai anyagok előkészítésével és kibocsátásával foglalkozó munkatársai számára 1975 decemberében instruktív tanácskozást rendeztek.

Ahhoz azonban, hogy a számbavételt a kellő színvonalon végezzék el, még sok tennivalójuk volt a statisztikai szerveknek, a minisztériumoknak, a főhatóságoknak, a tudományos-műszaki információs szerveknek és a könyvtáraknak. Nevezetesen: a számbavétel megkezdéséig kivétel nélkül *fel kellett deríteni minden olyan tudományos-műszaki információs szervet, tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárat, amelyre az összeírás kötelezettség kiterjed.* A leggyorsabban kellett instruálni az összeírásban résztvevő statisztikai, minisztériumi, főhatósági munkatársakat, mindenekelőtt az adatlapok kitöltéséről, az adatok hitelességének ellenőrzéséről, a számbavétel eredményeinek feldolgozási rendjéről.

A begyűjtendő adatok hitelessége sok vonatkozásban az elsődleges nyilvántartások állapotától függ. Ezért az összeírás megkezdéséig jelentős munkát kellett végezniük az egyedi és a csoportos leltárkönyvek, a személyi és az olvasói nyilvántartások, működési beszámolók stb. olyan egységesítésére, hogy azok az adatfelvétel legfontosabb követelményeinek megfeleljenek.

A számbavétel előkészítésért felelős szerveknek pedig ellenőrizni kellett a könyvtárak és a tudományos-műszaki tájékoztatási szervek által vezetett *elsődleges nyilvántartásokat.*

A szövetségi köztársaságokban az összeírás előkészítésében és végrehajtásában nagy felelősség hárul a szövetségi köztársaságok központi statisztikai hivatalaira, mint-hogy ezek kötelessége kiterjeszteni a számbavételt minden könyvtárra és tudományos-műszaki információs szervekre.

Az összeírás előkészítésének és végrehajtásának irányításáért a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Hivatal a felelős. Tekintettel azonban arra, hogy a Szovjetunió Minisztertanácsa 1966. november 29-i rendeletével a minisztériumokat és főhatóságokat tette felelőssé a megfelelő ágazati tudományos-műszaki tájékoztatási rendszerek fejlesztéséért, magát a számbavételt azok a minisztériumok és főhatóságok végzik el, amelyek ezeket a tudományos-műszaki információs szerveket fenntartják. A tudományos-műszaki információs szervek a kitöltött kérdőívek egyik példányát közvetlenül a minisztériumnak, főhatóságnak, illetve az ezek által kijelölt szervnek küldik meg, ahol azokat a Központi Statisztikai Hivatal által meghatározott program szerint ellenőrzik és feldolgozzák. Ez a rendszer lehetővé teszi a minisztériumoknak és a főhatóságoknak, hogy tanulmányozhassák az adott ágazat tudományos-műszaki tájékoztatásának és propagandájának helyzetére jellemző adatokat mind az ágazat egészére, mind pedig az egyes részeire vonatkozólag.

A könyvtári számbavétel rendje megegyezik a már korábban kialakítottal. A kitöltött adatlapokat a statisztikai szervek gyűjtik össze és a Központi Statisztikai Hivatal által meghatározott program és határidők szerint dolgozzák fel. *A kitöltött adatlapokat a könyvtárak megküldik mind az állami statisztikai szerveknek, mind pedig saját fölöttes szerveiknek.* A minisztériumok és a főhatóságok a könyvtárakról semmiféle összefoglaló adatot nem küldenek a statisztikai szerveknek.

Az összeíráshoz a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala két űrlapot hagyott jóvá:

az első a No. 1—TB *Beszámoló a tudományos, tudományos-műszaki- és egyéb szakkönyvtár 1975. évi munkájáról;*

a második a No. 2—NTI *Beszámoló a tudományos-műszaki információs szerv 1975. évi munkájáról.*

A No. 1—TB jelű beszámolót a minisztériumok és a főhatóságok tudományos, központi ágazati, tudományos-műszaki könyvtárainak; a tudományos kutatóintézetek könyvtárainak; az ipar, az építőipar, a hírközlés stb. vállalatai műszaki és segédkönyvtárainak; a tervező- és egészségügyi intézmények szak- és segédkönyvtárainak; könyvkiadók, hírlap- és folyóiratszerkesztőségek, pártpropaganda-intézetek könyvtárainak; színházi, zenei és sportszervezeti könyvtáraknak; a felső- és középfokú szakoktatási intézmények, a szakmai-műszaki iskolák és az egyéb szakmai-műszaki képzést folytató intézményeik könyvtárainak; a továbbképző és tanfolyamrendező intézmények könyvtárainak; a tudományos-műszaki információs intézmények gyűjteményi osztályainak, valamint a vakok, a süketnémák stb. speciális könyvtárainak kell kitölteniök.

Az összeírás nem terjed ki a száz kötetnél kisebb állományú könyvtárakra és könyvgyűjteményekre, a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának hatáskörébe

tartozó közművelődési könyvtárakra, a testületek (köztük a kölhozok), a szakszervezetek és az egyéb szervezetek könyvtáira (akár önállóak, akár klubkönyvtárak), végül az általános iskolák könyvtáira sem. E könyvtárakat évente veszik számba a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala által meghatározott rend szerint.

A No. 2—NTI formanyomtatványt valamennyi tudományos-műszaki információs szervnek ki kell töltenie. Ezek közé az alábbiak tartoznak: a tudományos-műszaki információs intézetek, a műszaki-gazdasági kutatóintézetek, a tudományos-műszaki tájékoztatás ágazati, ágazatközi és regionális központjai, a tudományos kutató- és tervezőintézetek, termelőüzemek, gyárak, vállalatok, tudományos-termelési egyesületek, felső- és középfokú szakoktatási intézmények, a mezőgazdasági, építőipari és egyéb szervezetek keretében működő tudományos-műszaki információs osztályok, főosztályok, csoportok és irodák. Ezen kívül a No. 2—NTI űrlapot tölti ki az Állami Nyilvános Tudományos Műszaki Könyvtár, valamint az ágazati központi, a köztársasági, a regionális tudományos-műszaki könyvtárak, továbbá mindazok a könyvtári intézmények, amelyek részét képezik a tudományos-műszaki tájékoztatási rendszernek.

A számbavétel felöleli azokat a vállalatokat és szervezeteket is, amelyeknek keretében ugyan nincs tudományos-műszaki információs szervezeti egység, de állandó alkalmazásban lévő munkatársak végzik az információs tevékenységet (pl. tudományos-műszaki információs mérnökök a vállalatoknál, tudományos munkatársak a kutatóintézetekben stb.). Az összeírásban nem hagyhatók ki azok a vállalatok és szervezetek sem, ahol nem működnek főfoglalkozású szaktájékoztatók, hanem ezeket a feladatokat egyéb munkakörök részeként látják el.

Az összeírás program felöleli a tudományos-műszaki tájékoztatás és a könyvtárak 1975. évi működésének alapadatait, valamint ezeknek az 1976. január elsejei anyagi bázisáról szóló adatokat.

Az adatkérőlapon a tudományos-műszaki információs intézmények és könyvtárak kategóriájára, valamint tárcához tartozásukra vonatkozó kérdés is szerepel. Ezekre a válasz a megfelelő jogszabályok (minisztertanácsi határozatok, miniszteri és főhatósági rendeletek, utasítások stb.) alapján adható meg.

Össz-szövetségi szervek tekintendők az össz-szövetségi tudományos-műszaki információs szervek (pl. a Tudományos-Műszaki Tájékoztatás Össz-szövetségi Intézete, a Szovjetunió Állami Tudományos-Műszaki Nyilvános Könyvtára, az Össz-szövetségi Könyvpalota stb.).

Köztársasági intézményként működnek a tudományos-műszaki információs intézetek, a köztársasági tudományos-műszaki könyvtárak.

Ágazatközi intézmények az Orosz Föderáció, Ukrajna, Kazahsztán stb. területén működő tudományos-műszaki információs intézetek és tudományos-műszaki könyvtárak.

A központi ágazati szervek intézményei: a minisztériumok és a főhatóságok tudományos-műszaki információs intézetei és műszaki-gazdasági kutatóintézetek, továbbá a tudományos-műszaki kutatóintézetek tudományos-műszaki osztályai (főosztályai, irodái), az önálló költségvetéssel rendelkező központi ágazati tudományos-műszaki könyvtárak.

A tudományos-műszaki tájékoztatás vezető szerve az a szerv, amely saját szervezetének, vállalatának információs ellátásán kívül egy sor más vállalatot és szervezetet is ellát információkkal, részben a tematika vagy a problémakör hasonlósága, részben az azonos földrajzi régióba való tartozás alapján.

Információs alosztályoknak (tagintézményeknek) a vállalatok és szervezetek keretében működő tudományos-műszaki és gazdasági információs osztályok, főosztályok, irodák tekintendők.

A kérdőívekben jelentős helyet foglalnak el az *információkkal ellátandók számára és összetételére* vonatkozó kérdések. Kitöltésükhöz – alapbizonylatként – a munkások és alkalmazottak nyilvántartását, valamint a felső- és középfokú szakképzéssel rendelkező szakemberek nyilvántartását kell felhasználni. A fejlesztésben dolgozó mérnököket, technikusokat, egyéb szakembereket és munkásokat, amennyiben a fejlesztési bázisnak külön költségvetése van, a kérdőíven nem szabad szerepeltetni. A képzettségi adatok kitöltésénél azt kell tekintetbe venni, hogy felsőfokú képzettséggel az rendelkezik, akinek felsőfokú diplomája van, azaz teljes felsőoktatási kurzust abszolált, középfokúval pedig az, aki technikumot vagy egyéb középfokú szakoktatási iskolát végzett.

A kérdőívek adatokat kérnek a könyvtári és kézikönyvtári-tájékoztatói *állományokra* vonatkozóan is. Ezeknek az adatoknak (tartalmától függetlenül) az egész leltározott állományt fel kell ölelniük, beleértve az 1976. január 1-én a fiókokban, a szolgálati és letéti helyeken található, vagy a vállalat munkatársai, szervezetei számára tartósan kölcsönzött, valamint a könyvtárközi kölcsönzés keretében más könyvtáraknak rendelkezésre bocsátott állományrészeket és egységeket is.

Mivel a tájékoztatói főkatalógus tartalmazza a tájékoztató-kereső apparátus meghatározó részét, továbbá megtalálhatók benne a legkülönbözőbb dokumentumok (könyvek, folyóiratok, nem hagyományos nyomtatványok, cikkek stb.) adatai, a kérdőívek a katalógusban szereplő *cédulák hozzávetőleges számára* is rákérdeznek.

A felmérés programja tartalmazza a szelektív információterjesztésre (SZIT-re), a könyvtárközi kiadványcserére, a könyvtárközi kölcsönzésre, az olvasók számára, a kikölcsönzött dokumentumokra, a tájékoztatásra, a könyvtári ellátásra, az információs anyagok készítésére és felhasználására, a tudományos munkára és a tudományos-műszaki propagandára, a tájékoztatói folyamatok gépesítésére és automatizálására stb. vonatkozó adatok begyűjtését is.

Könyvtárközi kölcsönzésben a könyvek, folyóiratok

és egyéb könyvtári egységek más könyvtárak számára történő átkölcsönzését kell érteni. Az egy-egy könyvtárhoz tartozó fiókokon, ellátóhelyeken és letéti könyvtáron át lebonyolított könyvkölcsönzést nem szabad a könyvtárközi kölcsönzéshez hozzáadni. E könyvkölcsönzés adatai annak a könyvtárnak könyvkölcsönzési adataihoz adandók, amely az említett olvasóellátó helyeket működteti.

A beiratkozott olvasókkal (kölcsönzőkkel) kapcsolatos kérdések megválaszolásánál abból kell kiindulni, hogy olvasónak az a személy tekintendő, aki 1975 folyamán használta a könyvtár állományát függetlenül attól, hogy hány alkalommal látogatta meg a könyvtárat, illetve hány könyvet, brosúrát, folyóiratot vagy egyéb irodalmat vett igénybe. Más szóval: ha az olvasó az év folyamán több ízben megfordult a könyvtárban és több alkalommal vette igénybe a könyvtár állományát, akkor is csak egy olvasónak számít.

A kölcsönzésbe (könyv-, brosúra-, folyóirat- és nem hagyományos kiadványok) minden kiadott állományegységet be kell számítani. Más szóval: egy-egy könyv, brosúra, folyóirat és nem hagyományos dokumentum annyiszor számítandó be a kölcsönzések számába, ahányszor a könyvtár az év folyamán a szóban forgó dokumentumot az olvasó rendelkezésére bocsátotta.

A SZIT keretében ellátottak számába mind az egyéni, mind pedig a kollektív előfizetőket be kell számítani. Kollektív használóknak kell tekinteni a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vevőket, valamint azokat a kollektívákat is, amelyeket az információs szerv tematikus összeállításokkal és más információs szolgáltatásokkal lát el.

Az 1975 folyamán kiszolgált *olvasók számára* az adott könyvtár állományát vagy az adott tudományos-műszaki információs szerv szolgáltatásait igénybe vevő személyeket, intézményeket, szervezeteket kell beszámítani. A SZIT-szolgáltatásokat igénybe vevők közül ide csak azok számíthatók be, akiket a tudományos-műszaki információs szerv rendszeresen látott el e tájékoztatással.

* * *

Az állami statisztika, a minisztériumok, a főhatóságok dolgozói a számbavételt magas színvonalon bonyolítják le s ezzel *segítséget nyújtanak a tudományos-műszaki információs szervek* (ezen belül a tudományos-, műszaki- és szakkönyvtárak) *munkájának tökéletesítéséhez*. Annál is inkább, mivel napjainkban e szervek működése a tudományos kutató-, tervező munka és a termelési folyamatok szerves része.

PANFEROVA, N. – POLUBOJARINOV, M.: K perepiszi organov naucsno-tehnicseszkov informacii, naucsnuh, tehnicseszkih i szpecial'nuh bibliotek = Vesztnik Sztatisztiki, 1976. 1. sz. p. 6–11./

Tömörített fordítást készítette:
Futala Tibor